

HEYDƏR ƏLİYEVİN MÜSTƏQİL, DEMOKRATİK DÖVLƏT QURUCULUĞU STRATEGİYASI

Lamio Cahangir qızı Məhərrəmovə
Bakı Slavyan Universiteti
E-mail: konstitusiya2017@mail.ru

Məqalədə Azərbaycan dövlətçilik ənənəsinin siyasi-nəzəri təhlili aparılmışdır. Azərbaycan dövlətlərinin dövlətçilik ənənəsi aspektində bir sıra siyasi-ideoloji özəllikləri təhlil edilmişdir. Aparılan araşdırmalar nəticəsində dövlətçilik ənənəsində xüsusi yeri olan dəyərlər – Ədalət, Sülh, Nizam-intizamın təmini kimi ayrıca vurğulanmışdır. XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycanda özünü göstərən siyasi, mədəni və ideoloji transformasiyaların qısa şərhinə yer verilmişdir. Elm və təhsildəki maarifçiliyin siyasi maarifçiliyə transformasiya nəzəri izlənməmişdir. Aparılan təhlillər əsasında Azərbaycan Demokratik Respublikası, Azərbaycan SSR və hazırkı mərhələdə müstəqil demokratik Azərbaycan Respublikası dövlət quruluşu modeli kimi dövlətçilik ənənəsi kontekstində siyasi analiz edilmişdir. Məqalənin elmi məqsədi Azərbaycan dövlətçilik modelinin siyasi-nəzəri analizini verməkdən ibarətdir. Metodologiya kimi integrativ yanaşma əsasında dövlətçilik ənənəsini sistemli analiz etməyə imkan verən dialektik metodologiyadan istifadə edilmişdir. Metod olaraq analiz, sintez, müqayisəli təhlil və nəzəri ümumiləşdirmədən yararlanılmışdır. Məqalənin elmi yeniliyi Azərbaycan dövlətçilik ənənəsinin başlıca transformasiya özəlliklərini vahid bucaq altında tədqiq etməkdən ibarətdir.

Açar sözlər: dövlətçilik ənənəsi, Azərbaycan dövlətləri, absolyutizm, ədalət, sülh, barış, multikulturalizm, transformasiya, dövlət quruculuğunun Heydər Əliyev modeli, müstəqil demokratik Azərbaycan Respublikası

GİRİŞ

Ümumiyyətlə, siyasi nəzəriyyələr üçün dövlətçilik ənənəsi mürəkkəb mövzulardan sayılır. Bunun səbəbi “dövlət” və “dövlətçilik” anlayışlarının tarixən dəyişməsi, məzmun transformasiyalarına uğraması ilə bağlıdır. Hazırda dünya politoloji düşüncəsində hər bir ölkənin özünəməxsus dövlətçilik ənənəsinin mövcud olduğu aksiom kimi qəbul edilir [1, 2]. Bir sıra tədqiqatçılar tarixdə tayfalar birliyi, imperiya və digər formaları ilə Avropa dövlət modelləri arasında ciddi fərqlər olduğu fikrini müdafiə edirlər. Bu prizmadan baxanda politologiyada başlıca olaraq Avropa dövlətçilik modelinə aid olan siyasi prinsiplərin başqa dövlət formalarına tətbiqinin əsaslı olub-olmaması sualı meydana çıxır.

Lakin tarixi-siyasi rakursda cəmiyyətlərdə qədim dövrlərdən başlayaraq dövlətlər mövcud olubsa, artıq siyasi anlamda dövlətçilik ənənəsindən bəhs etmək mümkündür. Eyni zamanda, elə toplumlar var ki, onlar geniş coğrafi ərazidə geosiyasi, iqtisadi və mədəni təsiri hissediləcək dərəcədə yüksək dövlətlər formalaşdırıblar. Onlar tayfalar birliyi formasında da olublar, imperiya formasında da. Azərbaycan əsrlər boyu məhz geniş geosiyasi arealda ciddi təsiri olan aktiv fəaliyyət göstərən, inkişaf edən, özünü müdafiə etməyi bacaran, dövrünün güclü dövlətlərini məğlub edən dövlətlər məkanı olub. Bu səbəbdən Azərbaycan dövlətçilik ənənəsinin siyasi-nəzəri tədqiqi olduqca vacib məsələdir. Bunun həm milli, həm də beynəlxalq miqyas üçün əhəmiyyəti böyükdür.

Məqalədə problemin nəzəri araşdırılması tarixi-siyasi və məntiqi yanaşmaların uzlaşdırılması əsasında aparılır. Bu zaman tarixilik, əhatəlilik, konkretlik, obyektivlik və sistemlilik prinsiplərindən istifadə edilir.

Metod kimi analiz, sintez, müqayisə və ümumiləşdirmə tətbiq edilmişdir.

ƏSAS HİSSƏ**DÖVLƏTÇİLİKDƏ ADR VƏ AZƏRBAYCAN SSR MƏRHƏLƏSİ: MÜQAYİSƏLİ
SİYASİ-NƏZƏRİ TƏHLİL**

XIX əsrdə Azərbaycan üçün tarixi təsiri olan yeni bir mərhələ başlayır. Azərbaycanın şimal hissəsinin Rusiya imperiyasının tərkibinə qatılması dövlətçilik ənənəsinin əsrlərdən gələn təkamül dinamikasını və təkamül istiqamətini dəyişdi. Tədricən Azərbaycanın idarəedilməsinə Avropa və Rusiya elementləri daxil edildi. İnzibati dəyişikliklər idarəetmənin məzmununa ayrıca təsir göstərdi. Bu mənada söhbət faktiki olaraq Azərbaycan dövlətçiliyinin qırılmasından gedə bilər.

Yalnız XX əsrin ikinci onilliyində (1918-ci il 28 may) Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) və ya Azərbaycan Demokratik Respublikası (ADR) quruldu. ADR Müsəlman Şərqində ilk parlament Respublikası idi. Respublikada dövlət hakimiyyəti üç qoldan təşkil olunmuşdu – parlament, hökumət və məhkəmə hakimiyyəti. Bu model Azərbaycanın artıq Avropa modeli əsasında demokratik idarəetmə üsuluna keçidinin konkret nümunəsi idi. İdarəetmə tamamilə parlamentin qəbul etdiyi qanunlara görə idarə olunurdu. Azərbaycan dövlətçilik ənənəsindən gələn multikulturalizm gözlənilirdi. O cümlədən, parlamentdə ən az sayda malik xalqlar öz vəkili ilə təmsil olunurdular. Hökumətin parlament qarşısında cavabdehliyi vardı. Hökumət icra hakimiyyəti idi. AXC qadınlara geniş hüquqlar verən ilk müsəlman demokratik respublikası idi.

Azərbaycan dövlətçilik ənənəsində yeni mərhələnin başlaması ciddi geosiyasi, siyasi, ideoloji və mədəni əsaslara malik idi. Geosiyasi olaraq dünyada təsirli dəyişikliklər baş verirdi. Həmin dövrdə Birinci Dünya Müharibəsi bütün Avropanı və Rusiyanı silkələmişdi. Bu prosesdən öncə isə Avropa və Rusiyada milli azadlıq hərəkatları vüsət almışdı, maarifçilik, sosial-demokratik təlimlər həm elmi-ədəbi mühiti, həm də siyasi mühiti əhatə etmişdi. Nəticədə Azərbaycan da daxil olmaqla əksər ölkələrdə milli-azadlıq hərəkatları mədəni sahə ilə yanaşı, siyasi quruluşu da təsiri altına aldı. Azərbaycan maarifçiliyi elmi-ədəbi mühitlə bərabər siyasi mühiti də dəyişdi.

Beləliklə, artıq XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan siyasi-ideoloji olaraq yeni dövlətçilik mərhələsinə keçməyə hazır idi. Ən azından bu keçidin siyasi, ideoloji və mədəni təməli qoyulmuşdu. Birinci Dünya Müharibəsi həmin keçidə konkret coğrafi, siyasi və ideoloji məzmun verdi. Müstəqil dövlət Azərbaycanın şimalında yarandı. Onun dövlət forması demokratik respublika oldu. Respublikanın ideoloqları sırf Avropa siyasi düşüncəsinə uyğun ideologiya qurdular və dövləti idarəetmə forması kimi demokratiyanı seçdilər. Bu bağlılıqda Ulu Öndər Heydər Əliyevin 1994-cü il mayın 28-də Respublika gününə həsr edilmiş yığıncaqdakı çıxışında əgər millət siyasi və milli dövlətə, milli hüriyyət və milli istiqlalə malik deyilsə, “onun milli varlıq və milli mədəniyyətlərini qoruyub inkişaf etdirmələri imkan xaricindədir” fikrini vurğulaması tarixi əhəmiyyət daşıyır [5, 8].

Azərbaycan tədqiqatçıları da siyasi-nəzəri və fəlsəfi aspektlərdə məsələnin bu tərəfini analiz etmişlər. Məsələn, prof. Rafail Əhmədli həmin kontekstdə yazır: “Bu dövrdə Azərbaycan elmi-ədəbi maarifçiliyinə siyasi maarifçilik də qoşulmuş, Azərbaycan siyasi xadimləri istiqlalçılıq, xalqçılıq, milliyyətçilik, demokratiya və cümhuriyyətçilik kimi siyasi terminləri gündəmə gətirmişlər. Bu dövrdə Azərbaycan milli ziyalıları ümmətçilik əvəzinə milliyyətçilik və xalqçılıq ideologiyasını irəli sürmüş, mədəni milliyyətçilik əvəzinə siyasi milliyyətçiliyi önə çəkmişlər” [4]. Bu kimi elmi qənaətlərə AXC-nin ideoloji, siyasi və konkret dövlət quruculuğu banilərini çoxsaylı əsərlərinin təhlili əsasında gəlinmişdir (məsələn, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağaoğlu və başqaları).

Beləliklə dövlətçilik ənənəsi ilə müasir dövlət formaları arasında yeni nisbət meydana gəlmişdir. Konkret ifadə etsək: Azərbaycan Avropa-Rusiya dövlətçilik idarəetmə modeli ilə ənənəvi model arasında sintez axtarışına başlamışdır. Bunun ilk nümunəsi ADR olmuşdur.

Zamanca qısa müddəti əhatə etsə də, həmin Respublika tarixi dinamika rakursunda çox uğurlu idi. Çünki ADR təcrübəsi həm sovet dönməsində Azərbaycan SSR, həm də keçən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində qazanılmış müstəqillik mərhələsində dövlət quruculuğunda daha düzgün kurs seçmək üçün zəngin təcrübə vermişdir.

İkincisi, ADR-in yaradılması göstərdi ki, Azərbaycan xalqı (cəmiyyəti) tarixin istənilən mərhələsində siyasi-ideoloji və dövlət quruculuğu aspektlərində zamanın tələblərinə adekvat və çevik reaksiya vermək potensialına malikdir.

Üçüncüsü, ADR-in yaradılması Azərbaycan dövlətçilik ənənəsində multikultural dəyərlərin tarixdən gələn ənənəsinin qorunmasının müasir şərtlər daxilində təsdiqinin nümunəsidir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin “İstiqlal Bəyannaməsi”ndə yer almış tam demokratik xarakterli müddəalar içərisində irqindən, dinindən və cinsindən asılı olmayaraq hər bir vətəndaşın bərabərhüquqlu olması ayrıca yer tutur. Ölkənin etnik cəhətdən türk kəsimi ilə qeyri-türklərin hüquqları arasında zərər qədər də fərq qoyulmamışdır. Üstəlik, Bəyannamədə çoxkültürlü birgəyaşayışın dövlət tərəfindən təmin edilməsi zərurətindən bəhs edilir. Bu baxımdan ADR müasir tarixi mərhələdə digər dəyərlərlə yanaşı, multikulturalizmin də dövlətçilik ənənəsində aparıcı yer tutmasında ciddi rol oynamışdır.

Dördüncüsü, ADR-in yaradılması siyasi-ideoloji kontekstdə tarixi bir seçimin nəticəsi idi. Tədqiqatçılar vurğulayırlar ki, o dövrdə Azərbaycan siyasi xadimləri 3 dövlət quruluşundan birinin seçilməsi ilə bağlı müzakirələr aparmışlar [4, s. 321-322]. Bir qrup kapitalist, digəri sosialist iqtisadi sisteminə üstünlük vermişlər. M.Ə.Rəsulzadə isə hər iki xətti Azərbaycan üçün keçərli hesab etməmiş və özünün “milli təsanüd” modelini hazırlamışdır. “Milli təsanüd” sosial-mədəni, mənəvi və ideoloji solidarizmi ifadə edir. Burada məqsəd toplumun bütövlüyünü saxlamaqdan ibarət idi. Bu, mühüm siyasi-tarixi bir addım idi. Hazırda Avropa Birliyi üçün Y.Habermas solidarizmin əsas problem olduğunu vurğulayır [6, 9].

Nəhayət, beşincisi, ADR müasir mərhələdə Azərbaycanda dövlət idarəçiliyində hüququn aliliyinin təmin edilməsi istiqamətində böyük rol oynadı. O dövrdə Azərbaycanda sosial, siyasi və mədəni ədaləti təmin edən hüquq sistemi işləndi. “Azərbaycan mütəfəkkirləri demokratik hüquq və azadlıqlar, mülki, cinayət, ailə, qadın, nikah və b. hüquqlardan bəhs etmiş və sonda belə bir nəzəri fikir irəli sürmüşlər ki, dövlətin ən ümdə vəzifəsi ümumilikdə xalqın himayədarı, ölkənin qoruyucusu və hər bir vətəndaşın hüquq və əmlak toxunulmazlığının müdafiəçisi olmasıdır. Qanun isə nəinki vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını təsbit etməli, həm də onları təmin etməlidir” [4, s. 320].

Bunlar Azərbaycan dövlətçilik ənənəsində transformasiyanı ifadə edir. Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulması ilə bu prosesdə xeyli dərəcədə durğunluq yarandı. Lakin SSRİ tərkibində dövlətçilik baxımından əhəmiyyəti çox olan müasir idarəetmə institutlarının formalaşması prosesi xüsusi məzmun kəsb etdi. Siyasi nəzəriyyələrdən məlumdur ki, sosial institutların formalaşması və işlək olması dövlət quruculuğunda ayrıca yer tutur. Bundan başqa, Heydər Əliyevin fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan SSR-də müstəqil dövlət quruculuğu üçün strateji əhəmiyyəti olan proseslər baş verdi. Heydər Əliyev Azərbaycan iqtisadiyyatının infrastrukturunun yeni əsaslarda yaradılması və təkmilləşdirilməsi üçün böyük işlər gördü. Bununla Ulu Öndər Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən özünü təmin edə bilən ölkə olduğunu dünyaya nümayiş etdirdi.

Eyni zamanda, Azərbaycanın böyük mədəniyyətə sahib cəmiyyət olduğunu Heydər Əliyev yeritdiyi siyasətlə sübut elədi. Milli mədəniyyət nümunələrinin SSRİ-nin və dünyanın müxtəlif yerlərində təbliği, mütəmadi olaraq böyük Azərbaycan mədəniyyət xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsi ciddi təsirlərə malik idi. Dünya Azərbaycanın iqtisadiyyatla yanaşı, inkişaf etmiş mədəniyyətə də sahib olduğunu gördü.

Dövlət quruculuğunun siyasi aspekti üçün vacib olan başqa bir proses Heydər Əliyevin milli kadrların hazırlanmasında tarixi addımlar atması ilə bağlıdır. Keçən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Heydər Əliyev Azərbaycanın idarəedilməsində və təhlükəsizliyin təminində əsas rol oynayan dövlət orqanlarını “azərbaycanlaşdırdı”. Bunun üçün Ulu Öndər SSRİ-nin müxtəlif ali məktəblərinə milli ruhlu insanları göndərərək kadrlar yetişdirdi. Onlar sonradan Respublikanın idarə edilməsində ciddi rol oynadılar. Digər tərəfdən də illərlə yadların Azərbaycanın idarə edilməsinə kadr kimi yeritdiyi yad və düşmən elementləri təmizlədi [7, 10].

Vurğulanan kontekstdə Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR-nin Konstitusiyasına Azərbaycan dilini dövlət dili statusunda qeyd etdirməsi strateji əhəmiyyəti olan addım kimi qiymətləndirilməli-

dir. Bununla Ulu Öndər faktiki olaraq gələcək müstəqil dövlətin siyasi-tarixi kimliyini bir daha təsbit etmiş oldu. Konkret olaraq, hələ sovet dövründə Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçiliyinin siyasi-mədəni və ideoloji mənsubluğunu hüquqi çərçivədə təsdiq etmişdir.

MÜSTƏQİL DEMOKRATİK DÖVLƏT: DÖVLƏTÇİLİK ƏNƏNƏSİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEV MƏRHƏLƏSİNİN BİR SIRA SİYASİ ÖZƏLLİKLƏRİ

Bütün bunlar keçən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində Azərbaycan dövlətçiliyi ənənəsində faktiki olaraq yeni mərhələnin – müstəqil demokratik dövlət quruculuğunun uğurla getməsində təsirli rol oynadı. 1991-ci il oktyabrın 18-də “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında” Konstitusiya Aktı qəbul edildi. Bu, keçən əsrdə Azərbaycan xalqının ikinci dəfə müstəqil dövlət qurmaq istiqamətində atdığı addım idi. Lakin XX əsrin əvvəllərində olduğu kimi, həmin əsrin 90-cı illərində də global geosiyasi mənzərə çox mürəkkəb və ziddiyyətli olduğundan yeni mərhələdə müstəqil dövlət qurmaq asan deyildi. Burada demokratik-hüquqi dövlətin qurulması prosesi təhlükəsizliyin təmini ilə sıx surətdə və harmoniya şəklində aparılmalı idi. Həmin prosesə iki istiqamətdən maneələr meydana çıxmışdı.

Birincisi, havadarlarının ciddi dəstəyi ilə Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü pozmuş və dayanmaq bilmirdi. Bir sıra xarici dairələrin təhriki və dəstəyi ilə Ermənistan daha çox Azərbaycan torpağını işğal altına almaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırdı.

İkincisi, Azərbaycanda hakimiyyətdə səriştəsiz siyasi qüvvələr vardı. 1991-1993-cü illərdə onlar ölkəni, dövləti və cəmiyyəti olduqca çətin vəziyyətə salmışdılar. Aydın görünürdü ki, dövlətçilik üçün böyük təhlükələr meydana gəlmişdir. Belə bir şəraitdə bir xilaskar liderə ehtiyac vardı. Bu vəzifənin öhdəsindən böyük uğurla Heydər Əliyev gəldi.

Bütün bu məqamları nəzərə alan tədqiqatçılar Azərbaycanın müstəqil inkişaf dövrünü 3 mərhələyə bölürlər – “birinci mərhələ 1991-1993, ikinci mərhələ 1993-1995-ci illəri, üçüncü mərhələ isə 1995-ci ildən sonrakı illəri əhatə edir” [3, s. 4].

Birinci mərhələdə müstəqil dövlət quruculuğunun demək olar ki, aparılmadığını deyə bilərik. Ölkədə özbaşnalıq, anarxiya, xaos, kəskin siyasi çəkişmələr, iqtisadiyyatın və idarəetmə institutunun dağılması prosesləri gedirdi. Belə bir şəraitdə dövlətçilik ənənəsinin ciddi təhlükə ilə üzləşdiyini görmək mümkün idi. Xüsusilə, xarici təcavüz və daxildə bir sıra separatçı qüvvələrin fəallaşması Azərbaycanın var olub-olmaması məsələsini gündəmə gətirmişdi. Siyasi ekspertlər məsələnin bu aspektini həmişə vurğulayırlar. Təbii ki, bu cür proses bütövlükdə dövlətin çökməsi ilə nəticələnə bilərdi. Lakin qədim dövlətçilik ənənəsinə malik Azərbaycan xalqı ən böhranlı situasiyada öz xilaskarını meydana çıxara bildi. Ümumxalq dəvəti ilə Heydər Əliyev hakimiyyətə gətirildi. Bununla müstəqil Azərbaycanın həyatında yeni mərhələ - 1993-1995-ci illəri əhatə edən dövr başladı. “Bu mərhələdə ilk növbədə hakimiyyət vakuumu aradan qaldırıldı, vətəndaş müharibəsi təhlükəsinin qarşısı alındı, ayrı-ayrı şəxslərə və siyasi qruplaşmalara xidmət edən silahlı birləşmələr ləğv edilməyə başlandı, Azərbaycan dövlətçiliyinə, onun müstəqilliyinə, ərazi bütövlüyünə qəsdlər edən cinayətkar ünsürlər cəmiyyətdən təcrid edilərək cəzalandırıldı” [3, s. 4].

Reallıqda bütün bunlar dövlətçilik baxımından ciddi bir dönüş nöqtəsini təşkil edirdi. Çünki Heydər Əliyev yuxarıda vurğulanan işləri birbaşa və tam olaraq dövlətçiliyi möhkəmləndirmək çərçivəsində həyata keçirirdi. Ulu Öndər hər bir qərarında, siyasi-diplomatik və praktiki addımında əsas məqsəd kimi dövlətçiliyi qorumağı və uğurlu inkişaf müstəvisinə keçirməyi nəzərə alırdı. Heydər Əliyev təsadüfi deyil ki, dəfələrlə “dövlətçilik şüuru çox vacibdir” tezisini ifadə edirdi.

Bu kursun nəticəsi olaraq artıq 1995-ci ilə Azərbaycanda daxili sabitlik bərpa edilmişdi. Bütün dövlət institutları dəqiq işləyirdi. Ermənistanın təcavüzü dayandırılmışdı və atəşkəs haqqında saziş imzalanmışdı. Azərbaycan dünyanın bir çox böyük şirkəti ilə enerji sahəsində “Əsrin Kontraktı”nı imzalamışdı. Bu saziş faktiki olaraq Azərbaycan dövlətçiliyini yeni təkamül müstəvisinə - demokratik, dayanıqlı, davamlı və müstəqil dövlət formalaşması yoluna çıxarmışdı.

Bununla yanaşı, Azərbaycan ikinci mərhələdə beynəlxalq miqyasda müstəqil dövlət kimi özünü layiqincə təqdim etməyə başlamışdı. Siyasi aspektdə ikinci mərhələni müstəqil dövlət quruculuğunun yeni modelinin əsaslarının hazırlanması kimi xarakterizə edə bilərik. Heydər Əliyev daxili və xarici siyasətdə həmin istiqamətdə ardıcıl, sistemli, əsaslı və perspektivli addımlar atdı. Ulu öndər BMT-nin 49-cu sessiyasında (1994-cü il) və BMT-nin yaradılmasının 50 illiyinə həsr edilmiş təntənəli tədbirdə Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi məramını, məqsədini, quruluşunu dünyaya bəyan etdi [11, 12]. Həmin çıxışlarında Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın demokratik, hüquqi, ədalətli, beynəlxalq hüquqa tam əməl edən, barışçıl, sülhsevər, qanunun aliliyinə üstünlük verən, multikultural dəyərləri əsas tutan bir dövlət olduğunu dolğun şəkildə ifadə etdi.

Burada siyasi baxımdan böyük əhəmiyyəti olan bir məqamı vurğulamaq istərdik. Azərbaycanda yeni mərhələdə müstəqil dövlət quruculuğu modelinin banisi Heydər Əliyev şəxsiyyəti dövlətçilik ənənəsinin davam etməsində həlledici rol oynadı. Siyasi nəzəriyyələrdə bu özəlliyi, ümumiyyətlə, müasir mərhələdə liderliyin xüsusiyyətləri və funksiyaları ilə izah etmək olar. Bu baxımdan akademik İsa Həbibbəylinin bir analizi maraqlıdır. Akademik Ümummilli Lider statusu kontekstində yazır: “Ulu Öndər Heydər Əliyevin çoxillik siyasi və dövlətçilik fəaliyyəti sayəsində Azərbaycanda dövlət rəhbərliyi Ümummilli Lider statusu qazanmışdır.

Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətinin çoxəsrlik tarixində birinci Ümummilli Liderdir.

Ümummilli liderlik Heydər Əliyevin milli dövlətçilik istedadının ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyətinin mühüm nəticəsidir” [13].

Azərbaycan alimi fikirlərinə davam edərək Ümummilli Liderliyin fəaliyyət aspektində məzmununu ifadə edir. İ.Həbibbəyli bu bağlılıqda vurğulayır: “Hər şeydən əvvəl, onu qeyd etmək lazımdır ki, ümummilli liderlik üçün ən zəruri şərtlərdən biri siyasi şəxsiyyətin mübarizəsində ümummilli idealların aparıcılıq təşkil etməsi, xüsusi yer tutmasıdır” [14].

Bunlar onu ifadə edir ki, İ.Həbibbəyli Ümummilli Liderliyi çoxaspektli siyasi fəaliyyətin nəticəsi kimi görməklə yanaşı, onun dövlət rəhbərliyi kontekstində dərk edilməsini daha adekvat sayır. Söhbət faktiki olaraq elə liderlikdən gedir ki, fəaliyyət məqsədinə görə xalqın maraqlarının fəvqündə dayansın, şəxsi keyfiyyətlərə görə xüsusi istedad sahibi olsun və fəaliyyətin məzmununa görə ümummilli idealların aparıcı olmasını təmin etsin.

Yuxarıda vurğulanan fikirlər Azərbaycan dövlətçilik ənənəsinin müasir mərhələdə bir özəl məqamını xarakterizə edir. Konkret ifadə etsək, söhbət tarixin ən mürəkkəb, ziddiyyətli və riskli situasiyalarında belə Azərbaycan xalqının xilaskar və qurucu lider yetişdirə bilməsindən gedir. XX əsrin 90-cı illərində bu, Heydər Əliyevin simasında reallaşdı. Heydər Əliyev yüksək liderlik keyfiyyətləri ilə dövlətçilik ənənəsini inkişaf etdirdi və faktiki olaraq ona yeni məzmun verdi.

Həmin məzmununda dövlətçilik ənənəsinin başlıca prinsiplərini gözləməklə (Ədalət, Sülh, Barış, Nizam-intizam) yanaşı, müasir demokratik dövlət quruculuğunun dünya tərəfindən qəbul edilən prinsipləri ciddi yer tutur. Qanunun aliliyi, insan haqları, beynəlxalq hüquq normalarına tam əməl etmək bu modeldə öz yerini tapmışdır.

Bu məzmunun siyasi çərçivədə izahı geniş nəzəri tədqiqat tələb edir. Əlbəttə, bir məqalədə buna nail olmaq mümkün deyildir. Lakin şübhə yoxdur ki, uzun illər dövlətçilik ənənəsində Heydər Əliyev mərhələsi dərinlən və hərtərəfli araşdırılacaq. Burada onu vurğulayaq ki, Prezident İlham Əliyev siyasi varislik prinsipinə dəqiq əməl edərək Azərbaycan dövlətçiliyini yeni zirvələrə yüksəltməkdədir. Azərbaycan XXI əsrdə dünyanın ən layiqli və demokratik dövlətlərindən birinə çevrilmişdir. İkinci Qarabağ Savaşında əldə edilən qələbə bu istiqamətdə yeni təkandır. Azərbaycan həmin qələbə sayəsində Cənubi Qafqazın lideri olduğunu bir daha sübut etdi. Eyni zamanda, Heydər Əliyevin müstəqil dövlət quruculuğu modelinin perspektivinin yüksək, inkişaf potensialının da böyük olduğunu dünyaya nümayiş etdirdi.

YEKUN NƏTİCƏ

Azərbaycan çox qədim dövlətçilik ənənəsinə malikdir. Əsrlər boyu, tarixin müxtəlif dövrlərində bu ənənənin əsas prinsipləri qorunub. Onlar Ədalət, Çoxkültürlülük (multikulturalizm), Barış, Sülh, Asayiş və Birlikdir.

Azərbaycan dövlətçilik ənənəsində yurdda barış, sülh, nizam-intizam və ədalətin və çoxkültürlülüyün təmin edilməsi ilə yanaşı, bunun bütün dünyada bərqərar olması xətti ciddi yer tutur. Tarixi-siyasi faktlar göstərir ki, Azərbaycan hökmdarları (dövlət başçıları) həmişə bu özəlliyə böyük önəm vermişlər.

Müasir mərhələdə Azərbaycan dövlətçiliyinin üç transformasiya prosesini yaşadığı qənaətinə almaq olar. Birinci transformasiya XIX əsrin ikinci yarısından elm, təhsil, siyasi maarifçilikdən başlayaraq 1918-ci ildə Birinci Respublikanın – ADR (və ya AXC) qurulması ilə başa çatır. İkinci transformasiya sovetlərin yaranması ilə İkinci Respublikanı –Azərbaycan SSR-i əhatə edir. Burada başlıca olaraq Heydər Əliyevin Respublikaya rəhbərliyi dövründə Azərbaycan dövlətçiliyinin sosial-siyasi, mədəni və təhlükəsizliyi təmin etmək prinsipləri qorunub saxlanmış, gələcək üçün milli kadrlar yetişdirilmiş və idarəetmə institutu müasirləşmişdir.

Üçüncü transformasiya 1991-ci ildə müstəqillik aktının qəbul edilməsi ilə başlamışdır. Bu mərhələdə dövlətçiliyin taleyi tamamilə Heydər Əliyevin fəaliyyəti ilə bağlı olmuşdur. Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçilik ənənəsinin əsas prinsiplərini təmin etməklə və onlarla demokratik dövlət modelinin prinsiplərini sintez etməklə faktiki olaraq Azərbaycan dövlətçilik ənənəsinə yeni məzmun vermişdir. İdeoloji aspektdə bu, azərbaycançılığın təntənəsi ilə bağlıdır.

İlham Əliyev Heydər Əliyevin yaratdığı müstəqil dövlət modelini siyasi varislik prinsipi daxilində böyük uğurla davam etdirir. Artıq Azərbaycan dünyaya qəbul edilən XXI əsrin tələblərinə və çağırışlarına cavab verən dövlət quruluşuna sahibdir. Azərbaycan dövləti dinamik və davamlı inkişafdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Fukuyama, F. Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment / F.Fukuyama. – New York: Farrar, Straus and Giroux, – 2018. – 240 p.
2. Юнблюд, В.Т. Мировой порядок 1945 г. – процесс с «открытым» продолжением // Вестник МГИМО-Университета, – 2020. № 13, – с. 52–79.
3. Azərbaycan Respublikası 1991-2001 / – Bakı: XXI Yeni Nəşrlər Evi, – 2001. – 280 s.
4. Əhmədli, R. Azərbaycan dövlətçilik fəlsəfəsi / R.Əhmədli. – Bakı: «Nurlan», – 2008. – 358 s.
5. Tusi, X.N. Əxlaqi-Nasir / X.N.Tusi. – Bakı: Öndər, – 2004. – 280 s.
6. Əbu Əli Həsən ibn Əli Xacə Nizamülmülk. Siyasətnamə / – Bakı: “Çıraq”, – 2007. – 273 s.
7. Nizami Gəncəvi. İskəndərnəmə. Şərəfnəmə / – Bakı: “Lider nəşriyyatı”, – 2004. – 432 s.
8. Əliyev, H.Ə. Azərbaycan müstəqillik yolundan dönməyəcək. 28 may Respublika gününə həsr edilmiş yığıncaqda çıxışı // «Xalq qəzeti». – 1994, 28 may.
9. <https://docviewer.yandex.ru/print.xml?sk=yb4ebd6e1abd>.
10. <https://1867b660fc27cacab86ae&id=4a2o-7xwlgw>.
11. Hüseynova, İ. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu / İ.Hüseynova. – Bakı: «Təhsil», – 2004. – 472 s.
12. Mehdiyev, R. Müstəqilliyimiz əbədidir: Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar / R.Mehdiyev, H.Orucov – Bakı: Azərnəşr, – 1997. – 604 s.
13. Mehdiyev, R. Müstəqilliyimiz əbədidir: Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar / R.Mehdiyev. – Bakı: Azərnəşr, – 1998. – 528 s.
14. <http://imbb.az/az/news/431>.

HEYDAR ALYEV'S INDEPENDENT, DEMOCRATIC STATE BUILDING STRATEGY

L.C. Maharramova

In the article, a political-theoretical analysis of Azerbaijan's statehood tradition was made. A number of political-ideological peculiarities of the Azerbaijani states have been analyzed in the aspect of statehood tradition. As a result of the conducted research, the values that have a special place in the tradition of statehood - Justice, Peace, and the provision of order - have been emphasized separately. A brief description of the political, cultural and ideological transformations that have manifested themselves in Azerbaijan since the second half of the 19th century is given. The theory of transformation of enlightenment in science and education into political enlightenment has been followed. Based on the analysis, the Azerbaijan Democratic Republic, the Azerbaijan SSR, and the independent democratic Republic of Azerbaijan at the current stage were politically analyzed in the context of the tradition of statehood as a model of state structure. The scientific goal of the article is to provide a political-theoretical analysis of the Azerbaijan model of statehood. As a methodology, dialectical methodology was used, which allows for a systematic analysis of the tradition of statehood based on an integrative approach. Analysis, synthesis, comparative analysis and theoretical generalization were used as methods. The scientific novelty of the article is to study the main transformational features of the Azerbaijan statehood tradition from a single angle.

Keywords: *tradition of statehood, states of Azerbaijan, absolutism, justice, peace, reconciliation, multiculturalism, transformation, Heydar Aliyev's model of state building, independent democratic Republic of Azerbaijan.*

СТРАТЕГИЯ НЕЗАВИСИМОГО, ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Л.Дж. Маггеррамова

В статье проведен политико-теоретический анализ традиции азербайджанской государственности. Проанализирован ряд политико-идеологических особенностей азербайджанских государств в аспекте традиции государственности. В результате проведенного исследования отдельно выделены ценности, занимающие особое место в традиции государственности - Справедливость, Мир, обеспечение порядка. Дано краткое описание политических, культурных и идеологических преобразований, проявившихся в Азербайджане со второй половины XIX века. Прослеживалась теория превращения просвещения в науку и образовании в просвещение политическое. На основе анализа Азербайджанская Демократическая Республика, Азербайджанская ССР и независимая Демократическая Республика Азербайджан на современном этапе были политически проанализированы в контексте традиции государственности как модели государственного устройства. Научная цель статьи заключается в проведении политико-теоретического анализа азербайджанской модели государственности. В качестве методологии использовалась диалектическая методология, позволяющая проводить системный анализ традиции государственности на основе интегративного подхода. В качестве методов использовались анализ, синтез, сравнительный анализ и теоретическое обобщение. Научная новизна статьи заключается в изучении основных трансформационных черт традиции азербайджанской государственности под единым углом зрения.

Ключевые слова: *традиция государственности, азербайджанские государства, абсолютизм, справедливость, мир, примирение, мультикультурализм, трансформация, модель государственного строительства Гейдара Алиева, независимая демократическая Республика Азербайджан.*